

Maria Deptuła

Zakład Pedagogiki Opiekuńczej i Profilaktyki Społecznej

PROFILAKTYKA SPOŁECZNA W TEORII I PRAKTYCE

Zakład nasz istnieje jako samodzielna jednostka w strukturze Instytutu Studiów Edukacyjnych od roku akademickiego 1999/2000 (do roku 2003 pod nazwą Zakład Pedagogiki Opiekuńczo-Wychowawczej). Ma jednak wcześniejszą historię, która rzutuje na aktualnie prowadzoną działalność i nasze plany. Z tego względu moje wystąpienie ma trzy części - odnoszącą się do przeszłości, teraźniejszości i przyszłości.

PRZESZŁOŚĆ

Zakład wyłonił się z Katedry Pedagogiki Społecznej, założonej i kierowanej przez prof. zw. dr hab. Edmunda Trempałę. W stworzonej przez Profesora atmosferze wolności i pod Jego opieką przez 16 lat pracy poszukiwałam własnej drogi naukowej. Rozwijałam własne kompetencje do pracy naukowej i dydaktycznej, uczestnicząc w badaniach prowadzonych przez dr Marię Kuchcińską i prowadząc ćwiczenia do Jej wykładów. Na początku lat 90-tych odnowiłam kontakt z praktyką pedagogiczną, podejmując dodatkową pracę na ½ etatu w roli pedagoga szkolnego. Rozpoczęłam też intensywne rozwijanie swoich psychopedagogicznych kompetencji do pracy z innymi ludźmi w ramach studiów podyplomowych i cyklu szkoleń prowadzonych pod merytorycznym nadzorem Polskiego Towarzystwa Psychologicznego. Kiedy w październiku 1996 roku podjęta pracę w zakładzie mgr Wioletta Junik - dysponująca nie tylko dorobkiem praktycznym w postaci doświadczeń zdobytych na etacie pedagoga szkolnego i pedagoga w poradni psychologiczno-pedagogicznej, ale także kwalifikacjami do prowadzenia zajęć psychoedukacyjnych i rozwijających zdolności twórcze dzieci i młodzieży - specyfika rozwoju naszego Zakładu została przesądzona.

Nasza wspólna pasja rozwijania kompetencji do wspomaganiania rozwoju innych ludzi w duchu psychologii humanistycznej, zaowocowała w roku 1998 (M. Deptuła) i 1999 (W. Junik) zdobyciem rekomendacji Polskiego Towarzystwa Psychologicznego do prowadzenia psychologicznego treningu grupowego. Od tej chwili mogliśmy prowadzić wszystkie formy psychoedukacyjnych zajęć, które w 1995 roku z mojej inicjatywy, ale dzięki poparciu Profesora Edmunda Trempały, zostały umieszczone w planach studiów na kierunku Pedagogika dla specjalności *Opiekuńczo-Wychowawcza* (studia dzienne) i *Praca*

opiekuńcza (studia zaoczne). Z uwagi na to, że przed podjęciem pracy na uczelni obie pracowałyśmy przez kilka lat w charakterze pedagogów, **niezwykle ważna jest dla nas rzeczywistość istniejąca poza murami uczelni – z myślą o niej projektujemy działalność naukową i proces kształcenia studentów**. Nasze pomysły popierała, do dziś z nami współpracująca, mimo przejścia na emeryturę w 2000 roku, dr Danuta Głuszak-Węgierska, bez której prowadzone przez nasz zakład specjalności nie mogłyby istnieć. Jej długoletnie doświadczenie i niezachwiana wiara, że odniesiemy sukces na trudnej drodze wprowadzania nowych form kształcenia studentów podtrzymywały nasz zapał¹.

TERAŹNIEJSZOŚĆ

Osoby tworzące zespół

W październiku 1999 roku Zakład nasz zmienił siedzibę i rozpoczął działalność samodzielną. Zespół tworzyły wówczas 4 osoby – dr hab. Maria Deptuła (na etacie adiunkta), dr Danuta Głuszak-Węgierska (na etacie starszego wykładowcy) oraz asystenci: mgr Wioletta Junik i mgr Inez Kierzkowska-Żuk (od 2000 roku do chwili obecnej przebywa na urloпах macierzyńskich i wychowawczych). W październiku 2000 roku dołączyły do zespołu dwie studentki studiów doktoranckich, absolwentki prowadzonej przez nas specjalności mgr Jolanta Jarczyńska i mgr Małgorzata Zabłocka. Z początkiem roku akademickiego 2002/2003 dołączyła do nas mgr Lidia Hendler (asystent z rozwiązanego Zakładu Pedagogicznego Kształcenia Nauczycieli). W realizacji procesu dydaktycznego pomagają nam, zatrudniani na umowę-zlecenie, pedagodzy i socjolog, pracujący na co dzień z dziećmi, młodzieżą, nauczycielami i rodzicami. Osoby te posiadają rekomendacje trenerskie Polskiego Towarzystwa Psychologicznego oraz uprawnienia do prowadzenia zajęć wychowawczo-profilaktycznych chronionych prawami autorskimi. Są to Bogna Frąszczak, Jolanta Majerska, Czesława Marciniak, Beata Słowikowska, Lucyna Weroniczak i Elżbieta Wiewióra. Dzięki Nim studenci zdobywają istotną część swoich zawodowych kompetencji.

¹ Nasz dorobek w tej dziedzinie został doceniony nie tylko przez studentów, o czym świadczą wyniki badań ewaluacyjnych, ale też przez Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Na zamówienie redakcji wydawanego przez nią miesięcznika „Remedium” poświęconego profilaktyce opisałam część realizowanego na naszej specjalności procesu przygotowywania pedagogów do podejmowania zadań profilaktycznych metodą psychologicznego treningu grupowego. Artykuł *Przygotowywanie pedagogów do profilaktyki* ukazał się w numerze specjalnym (12) w 2002 roku, który poświęcono perspektywom i barierom profilaktyki w środowisku szkolnym dzieci i młodzieży.

W dalszej części tego opracowania prezentuję podjętą w roku 1999/2000 działalność naukową zespołu w składzie: pracownicy etatowi – M. Deptuła i W. Junik, studentki studiów doktoranckich – J. Jarczyńska i M. Zabłocka.

Przedmiot i cele naszych badań

W styczniu 2000 roku rozpoczęliśmy badania statutowe (finansowane przez KBN) na temat: *Wczesna profilaktyka uzależnień w grupach dzieci i młodzieży i wspomaganie rozwoju psychospołecznego dzieci z rodzin dysfunkcyjnych*. Problematyka badawcza usytuowana jest na pograniczu pedagogiki opiekuńczej, teorii wychowania i pedagogiki społecznej.

Od końca lat osiemdziesiątych systematycznie wzrasta odsetek nieletnich używających substancji psychoaktywnych. Wyniki badań na próbach ogólnopolskich wskazują na to, że najbardziej rozpowszechnioną substancją zmieniającą świadomość jest alkohol, chociaż znaczący odsetek nastolatków używa też leków uspokajających i nasennych bez zalecenia lekarza oraz substancji nielegalnych – zwłaszcza marihuany i amfetaminy².

Ograniczeniu tych szkodliwych dla rozwoju i ryzykownych dla życia młodych ludzi zwyczajów służą działania doskonalące prawo i zmierzające do lepszej kontroli jego przestrzegania³. Rozwijają się też rozmaite formy kształcenia pedagogów i nauczycieli, których celem jest przygotowanie kadr do pracy profilaktyczno-wychowawczej. W procesie kształcenia dominują metody uczenia się przez doświadczenie, odwołujące się do różnych nurtów psychologii. Efektywność psychoedukacji nauczycieli rzadko jest poddawana ocenie, niewiele jest też publikacji zawierających wyniki badań nad zmianami w zakresie kompetencji nauczycieli do podejmowania pracy wychowawczo-profilaktycznej.⁴

² B. Fatyga, J. Sierosławski, A. Zieliński, P. Zieliński *Alkohol a młode pokolenie Polaków połowy lat dziewięćdziesiątych*. Warszawa 1999, PARPA; J. Sierosławski, A. Zieliński *Europejski Program Badań Ankietowych w Szkołach na Temat Używania Alkoholu i Innych Substancji Psychoaktywnych*. W: *Alkohol i narkotyki w życiu polskiej młodzieży – dylematy profilaktyki*. Warszawa 2002, PARPA, cz. 1 s.8-95; K. Ostaszewski *Zmiany w używaniu przez młodzież substancji psychoaktywnych. Badania mokotowskie*. „Alkoholizm i Narkomania” 1998 nr 30(1), s. 41-56; K. Ostaszewski *Trendy w używaniu przez młodzież substancji psychoaktywnych. Badania mokotowskie – kontynuacja*. „Alkoholizm i Narkomania” 14(3), s. 387-406; B. Woynarowska, J. Mazur *Zachowania zdrowotne młodzieży szkolnej w Polsce i innych krajach. Tendencje zmian w latach 1990-1998*. Warszawa 2000;

³ Por. Ustawa o Wychowaniu w Trzeźwości i Przeciwdziałaniu Alkoholizmowi z dnia 26 października 1982 r. i jej nowelizacje. Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 24 kwietnia 1997 r., Narodowy Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych – Program Działań Administracji Rządowej na lata 1994-1995, 1997-1999 oraz 2000-2005.

⁴ Do wyjątków należą badania przedstawione w pracach Z.B. Gasia, patrz: *Psychoprofilaktyka. Procedury konstruowania programów wczesnej interwencji*. Lublin 1998, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej; E. Sierankiewicz *Opieka wychowawcza w domu dziecka*. Kraków 1999, Wydawnictwo

Działalność profilaktyczno-wychowawcza na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat ulegała zmianom, obejmując coraz młodsze dzieci i coraz bardziej wyraźnie łącząc się z opieką i wychowaniem. Od 1 września 2002 roku decyzją MENiS każda szkoła została zobowiązana do opracowania i realizacji tzw. szkolnego programu profilaktyki. Z myślą o profilaktyce w szkole, powstało w latach dziewięćdziesiątych szereg propozycji oddziaływań w postaci gotowych programów profilaktyczno-wychowawczych, realizowanych przede wszystkim w klasach szkolnych. Najdłuższą znaną mi ofertą jest zbudowany spiralnie program *Spójrz inaczej*, będący propozycją systematycznej pracy przez całą szkołę podstawową i trzy lata gimnazjum. Jest to program wspierania rozwoju psychospołecznego dzieci i kształtowania postaw prozdrowotnych, w tym także postaw wobec substancji psychoaktywnych. Chociaż realizowany jest w setkach klas w całej Polsce, to naukowej analizy jego skuteczności doczekała się dotąd tylko pierwsza część programu adresowana do dzieci w klasach I-III⁵.

Jednocześnie rozwija się także oferta krótkotrwałych działań o charakterze profilaktycznej interwencji, zmierzającej np. do opóźnienia inicjacji alkoholowej czy też powstrzymania eksperymentów nastolatka z substancjami psychoaktywnymi.⁶ W tym nurcie ciągle mało jest skutecznych sposobów angażowania rodziców, chociaż nikt już nie wątpi, że bez ich udziału uprawianie profilaktyki ma małe szanse powodzenia. Istotne jest więc podejmowanie badań nad czynnikami chroniącymi przed używaniem substancji psychoaktywnych, zwłaszcza nad wsparciem i kontrolą rodzicielską, bo zdobyta dzięki nim wiedza może pomóc w projektowaniu działań profilaktycznych z udziałem rodziców nastolatków.

Obok profilaktyki pierwszego stopnia adresowanej do całej populacji dzieci i młodzieży i realizowanej głównie w klasach szkolnych podejmowane są też działania

Naukowe WSP; W. Junik, E. Wiewióra *Kompetencje zawodowe nauczycieli przedszkola – propozycja diagnozy i kierunków rozwoju*. W: R. Parzęcki, R. Cierzniewska (red) *Doświadczenie i projekcja przyszłości w treściach pedagogicznego kształcenia nauczycieli*. Seria „Problemy Studiów Nauczycielskich” z. 25, Bydgoszcz-Kraków 2000, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej im. K. Wielkiego, s. 253-262.

⁵ M. Deptuła *Szanse rozwoju psychospołecznego dzieci w zmieniającej się szkole*. Bydgoszcz 1997, Wydawnictwo Uczelniane WSP; M. Deptuła *Ocena znaczenia programu wychowawczo-profilaktycznego A. Kołodziejczyka i E. Czerniewskiej „Spójrz inaczej” dla rozwoju społecznego dzieci w klasach I-III*. W: B. Kaja (red.) *Wspomaganie rozwoju psychostymulacja i psychokorekcja*, t.1. Bydgoszcz 1997, Wydawnictwo Uczelniane WSP s. 392-409; K. Ostaszewski *Zastosowanie techniki „draw & write” do oceny skuteczności szkolnego programu profilaktyki uzależnień „Spójrz inaczej”*. „Alkoholizm i Narkomania” 19 (2), s. 81-88; K. Ostaszewski *Ocena skuteczności programu „Spójrz inaczej” w zakresie zagadnień dotyczących zdrowia*. „Promocja Zdrowia. Nauki Społeczne i Medycyna 4(10-11), s. 109-124; K. Ostaszewski *Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych. Podstawy opracowywani oraz ewaluacji programów dla dzieci i młodzieży*. Warszawa 2003, Wydawnictwo Naukowe „Scribalar”, s. 164-171.

profilaktyczne adresowane do dzieci i młodzieży z grup ryzyka. Z danych szacunkowych Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych wynika, że od 1,5 do 2 mln dzieci żyje w warunkach zagrożenia zdrowia i rozwoju z powodu uzależnienia alkoholowego jednego lub obojga rodziców oraz picia alkoholu przynoszącego szkody rodzinie. W 2039 świetlic socjoterapeutycznych i 2890 innych świetlic w roku 2000 przebywało 199,5 tys. dzieci, z tego około 80 tys. uczestniczyło w programach socjoterapeutycznych, szacuje się zatem, że tylko około 5,3% dzieci z rodzin z problemem alkoholowym otrzymuje pomoc. O skutkach świadczonej w świetlicach opieki i uczestnictwa w zajęciach socjoterapeutycznych nie wiele wiemy, bowiem nie podejmowano dotąd w Polsce badań na ten temat.

W świetle przedstawionych faktów wystarczająco uzasadnione wydaje się być podejmowanie badań, których przedmiotem jest:

- skuteczność oddziaływań wychowawczo-profilaktycznych i opiekuńczych,
- wybrane uwarunkowania picia alkoholu przez młodzież i młodych dorosłych,
- skuteczność psychopedagogicznego kształcenia pedagogów.

Przeprowadzona przez nas analiza stanu wiedzy o zagrożeniach rozwoju psychospołecznego dzieci i młodzieży, czynnikach chroniących przed niekorzystnymi wpływami środowiska społecznego i procedurach ewaluacji oddziaływań psychoprofilaktycznych oraz o rezultatach tych oddziaływań wskazała na wyraźną dysproporcję pomiędzy wiedzą o zagrożeniach rozwoju a wiedzą o skutecznych sposobach wzmacniania czynników chroniących i osłabiania negatywnych wpływów otoczenia. Naturalną konsekwencją tego ustalenia było sformułowanie dwóch grup celów naszej działalności naukowej.

Pierwsza grupa celów związana jest ze wzbogacaniem wiedzy o:

- wynikach oddziaływań wychowawczo-profilaktycznych adresowanych do:
 - uczniów klas I-III i IV-VI w zespołach klasowych (M. Deptuła), dzieci z problemem alkoholowym w świetlicach terapeutycznych (W. Junik), dzieci nieśmiałych w grupach profilaktyczno-wychowawczych (M. Zabłocka);
- wsparciu i kontroli rodzicielskiej jako czynnikach chroniących przed piciem alkoholu w okresie wczesnej adolescencji (J. Jarczyńska);

⁶ A. Borucka, K. Okulicz-Kozaryn, A. Psiarska *Pierwsze doświadczenia związane z wprowadzaniem szkolnej interwencji wobec uczniów używających substancji psychoaktywnych*. „Alkoholizm i Narkomania” 2002 T. 15: nr 2, 241-251.

- zjawisku używania substancji psychoaktywnych przez młodych dorosłych (W. Junik wraz ze studentami naszej specjalności);
- wynikach psychopedagogicznego kształcenia pedagogów (M. Deptuła i W. Junik).

Druga grupa celów realizowanych przez wszystkich członków zespołu zmierza do wzbogacania warsztatu diagnostycznego pedagogów poprzez:

- opracowywanie koncepcji ewaluacji oddziaływań opiekuńczych, wychowawczych i profilaktycznych;
- konstruowanie narzędzi badawczych, ich standaryzację i ustalanie rzetelności i trafności;
- adaptację narzędzi opracowanych przez innych badaczy.

Pierwsza grupa celów wiąże się z procesem dydaktycznym, realizowanym przez nas na kierunku Pedagogika w ramach specjalności *Opiekuńczo-Wychowawczej* (na studiach dziennych) i *Pracy opiekuńczej z profilaktyką społeczną* (na studiach zaocznych) a od nowego roku akademickiego na jednolitych magisterskich studiach dziennych i zaocznych w ramach specjalności *Opieka i wychowanie z profilaktyką społeczną*. Wiedza gromadzona dzięki badaniom naukowym jest niezbędna dla realizacji takich przedmiotów jak: *Wspomaganie rozwoju psychospołecznego dzieci i młodzieży* i *Teoria i metodyka wczesnej profilaktyki uzależnień*. Wykorzystywana jest również do realizacji cyklu zajęć psychoedukacyjnych służących kształtowaniu kompetencji niezbędnych do stosowania w praktyce „Podejścia Skoncentrowanego na Osobie” (PCA) stworzonego przez C. Rogersa oraz posługiwania się metodami pracy z grupą, których podstawą teoretyczną jest psychologia humanistyczna.

Druga grupa celów wynika z działalności dydaktycznej naszego Zakładu, prowadzonej na rzecz wszystkich specjalności w ramach kierunku *Pedagogika*, gdzie uczy my studentów *Diagnostyki pedagogicznej*. Przygotowywanie się do tego zadania pozwoliło nam dostrzec niepokojąco niski poziom warsztatu diagnostycznego pedagogów, co w znacznym stopniu ogranicza możliwość wypełniania roli zawodowej: wychowawcy klasy i grupy, pedagoga szkolnego czy pedagoga w placówkach opieki częściowej i całkowitej – zgodnie ze standardami przyjętymi w nauce. O warunkach rozwoju jednostek i grup orzeka się w praktyce na podstawie danych uzyskanych za pomocą narzędzi, których wartość diagnostyczna nie została ustalona, a ich dobór częściej zależy od przypadku, niż od zastosowania naukowej wiedzy o badanych zjawiskach i ich uwarunkowaniach. Niestety, na podstawie tak niepewnych danych, podejmuje się decyzje

znaczące dla dalszego rozwoju dzieci. Mamy nadzieję, że dzięki naszej działalności naukowej stan ten ulegnie choćby minimalnej poprawie, zamierzamy bowiem opublikować podręcznik diagnostyki pedagogicznej, w którym udostępnimy pedagogom te procedury i narzędzia, których rzetelność i trafność teoretyczna zostanie ustalona w naszych badaniach.

Dotychczasowe rezultaty działalności naukowej

Efektom naszej dotychczasowej pracy jest otwarcie trzech przewodów doktorskich przez Radę Wydziału Pedagogiki i Psychologii naszej Akademii.

Wioletta Junik przygotowuje rozprawę doktorską na temat: *Wspomaganie rozwoju psychospołecznego dzieci z rodzin z problemem alkoholowym w świetlicach terapeutycznych* (otwarcie przewodu 11 lipca 2000 roku). Celem Jej badań, przeprowadzonych w roku szkolnym 2001/2002, było zgromadzenie wiedzy o uwarunkowaniach skuteczności oddziaływań adresowanych do dzieci z rodzin z problemem alkoholowym w świetlicach terapeutycznych oraz empiryczna weryfikacja opracowanej przez Nią procedury ewaluacji tej nowej formy opieki nad dziećmi wychowującymi się w niekorzystnych warunkach środowiskowych. Na niedostatek wiedzy w tej dziedzinie zwracają uwagę zarówno teoretycy jak i praktycy. Realizacja podjętego przez W. Junik tematu przyczynić się może do wzbogacenia teorii pedagogiki opiekuńczej i teorii wychowania oraz praktyki pedagogicznej.

Společną wagę i naukowy poziom podejmowanych przez Nią badań doceniła Rada Programowa do spraw Badań nad Problemami Związanymi z Alkoholem przy Instytucie Psychiatrii i Neurologii i Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Warszawie, przyznając Jej dwuletni grant na przeprowadzenie badań oraz Komitet Badań Naukowych decydując o przyznaniu grantu promotorskiego (Nr 5 H01F 05421) na napisanie pracy. Przedmiotem badań są zmiany zachodzące u dzieci z rodzin z problemem alkoholowym w zakresie realizacji zadań rozwojowych w ciągu 8 miesięcy uczęszczania do świetlic terapeutycznych. Przeprowadzone badania wymagały ogromnego nakładu pracy. Dwukrotnymi badaniami uwzględniającymi znaczną liczbę czynników objęto 61 dzieci z rodzin alkoholowych uczęszczających do świetlic terapeutycznych, 32 dzieci uczęszczających do świetlic terapeutycznych z powodu innych problemów w rodzinie, 47 dzieci z rodzin alkoholowych nie objętych taką opieką oraz 52 dzieci losowo wybranych (ze względów etycznych) z zespołów klasowych, do których uczęszczały dzieci z rodzin z problemem alkoholowym. Przeprowadzono dwa pomiary

funkcjonowania dzieci w szkole (w 52 oddziałach klasowych, do których uczęszczały dzieci z rodzin alkoholowych objęte badaniami) oraz w świetlicach. Na podkreślenie zasługuje fakt, że Autorka projektu wykazała ogromną troskę o to, by nikt nie mógł w wyniku podjętych badań ujawnić problemów rodzinnych dzieci i powodów zainteresowania ich funkcjonowaniem w szkole. Udało się też nawiązać dobrą współpracę z nauczycielami i wychowawcami w świetlicach terapeutycznych.

Małgorzata Zabłocka przygotowuje rozprawę doktorską na temat: *Wspomaganie rozwoju psychospołecznego dzieci nieśmiałych* (otwarcie przewodu 8 października 2002 roku). Celem badań jest opracowanie i weryfikacja koncepcji badania skuteczności oddziaływań wspomagających rozwój psychospołeczny dzieci nieśmiałych, stworzenie programu oddziaływań i zrealizowanie go w grupie dzieci nieśmiałych oraz ocena jego wyników.

Przedmiotem badań są zmiany zachodzące w obrębie wybranych umiejętności życiowych dzieci nieśmiałych uczestniczących w zajęciach. Głównym celem programu jest stworzenie warunków do tego, aby dzieci nieśmiałe w atmosferze akceptacji, zrozumienia i zaufania miały możliwość zmiany struktur poznawczych (sposobu myślenia o sobie, o innych, o zadaniach), uczenia się i doskonalenia wybranych umiejętności, społecznych i emocjonalnych.

Aktualnie dobiega końca pierwszy pomiar zmiennych składających się na umiejętności życiowe dzieci w klasach, w których uczą się zaproszone do grup profilaktyczno-wychowawczych dzieci nieśmiałe. Realizacja podjętego przez M. Zabłocką zadania przyczynić się może do lepszego funkcjonowania dzieci nieśmiałych w klasach szkolnych, poprawy ich samooceny i samopoczucia w szkole. Na podkreślenie zasługuje fakt, że dzieci, którym złożono ofertę udziału w zajęciach po uzyskaniu zgody rodziców, zostały wyodrębnione w badaniach prowadzonych przez W. Junik. Dwukrotne pomiary pozycji na skali popularności i spostrzegania dziecka przez rówieśników w zespole klasowym uzmysłowiły nam, jak liczna jest populacja dzieci nieakceptowanych przez rówieśników i żyjących w izolacji społecznej. Tak więc praca M. Zabłockiej może zwiększyć szanse rozwoju psychospołecznego tych dzieci a jednocześnie dostarczyć wiedzy pedagogom i osobom pracującym w placówkach opiekuńczo-wychowawczych o możliwościach wspomagania rozwoju dzieci nieśmiałych oraz o metodzie, technikach i narzędziach badawczych do oceny skuteczności tego procesu.

J. Jarczyńska przygotowuje rozprawę doktorską na temat: *Wybrane czynniki ryzyka w środowisku rodzinnym a picie alkoholu w okresie wczesnej adolescencji* (otwarcie

przewodu 14 stycznia 2003 roku). Głównym celem badań jest pogłębienie wiedzy o relacjach dorastających z rodzicami, zwłaszcza o wsparciu i kontroli rodzicielskiej a także postawach rodziców wobec picia alkoholu przez dzieci jako czynnikach związanych z intensywnością picia alkoholu przez 13, 14 i 15 – latków. Wiedza ta może się przyczynić do projektowania bardziej adekwatnych celów oddziaływań profilaktycznych adresowanych do rodziców uczniów gimnazjum. Dotychczasowe, ciągle nieliczne, próby włączania rodziców w działania profilaktyczne podejmowane w celu ograniczania picia alkoholu przez uczniów gimnazjów, nie doprowadziły do powstania atrakcyjnej dla rodziców oferty. Być może, jedną z przyczyn tego faktu jest stosunkowo mała liczba danych na temat współczesnych relacji dorastających z rodzicami. Badania empiryczne J. Jarczyńskiej jeszcze się nie rozpoczęły, aktualnie trwają prace nad udoskonalaniem narzędzi badawczych.

W latach 1999-2002 M. Deptuła i W. Junik prowadziły badania podłużne nad kompetencjami pedagogów biorących udział w prowadzonym w naszym zakładzie dwuletnim Podyplomowym Studium Profilaktyki Uzależnień i Socjoterapii. Wybrane wyniki pretestu i posttestu prezentowane były na XXXI Zjeździe Naukowym Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, który odbywał się we wrześniu 2002 w Lublinie. Proces kształcenia w znacznej części opierał się na założeniach psychologii humanistycznej, zwłaszcza na Podejściu Skoncentrowanym na Osobie (PCA). Obecnie trwają prace nad raportem końcowym z tych badań.

Natomiast moja samodzielna działalność naukowa koncentruje się wokół problemów wspomagania rozwoju psychospołecznego dzieci i młodzieży oraz wczesnej profilaktyki uzależnień. Można w niej wyodrębnić dwa wątki.

Pierwszy to krytyczna analiza dorobku psychologii i pedagogiki w zakresie diagnozowania kompetencji społecznych dzieci i młodzieży oraz metod wspomagania ich rozwoju psychospołecznego. Rezultatem tej pracy są trzy rozdziały w pracach zbiorowych dotyczące przeglądu technik diagnostycznych oraz metod i programów wspomagania rozwoju. Powstały także dwa artykuły popularno-naukowe poświęcone analizie mechanizmów zmian, do których odwołują się oddziaływania oparte na psychologii humanistycznej.

Drugi wątek mojej pracy naukowej dotyczy konstruowania procedur badania wyników bezpośrednich programów wychowawczo-profilaktycznych i czynników determinujących ich skuteczność. Po analizie rezultatów badań nad skutecznością programu „Spójrz inaczej” realizowanego w klasach I-III przeprowadzonych Krzysztofa

Ostaszewskiego i przeze mnie opracowałam propozycję pomiaru jego wyników bezpośrednich adresowaną do praktyków – realizatorów programu i osób odpowiedzialnych za ocenę działań profilaktyczno-wychowawczych w strukturach samorządu terytorialnego⁷.

Rozpoczęłam też badania zmierzające do opracowania procedury ewaluacji oddziaływań inspirowanych programem „Spójrz inaczej” realizowanych w klasach IV-VI. W latach 1990-2002 studenci studiów dziennych i zaocznych pod moim kierunkiem prowadzili badania pilotażowe w klasach IV-VI. Seria badań prowadzonych w kilku miejscowościach naszego województwa doprowadziła do wniosku, że pomiar efektów tych oddziaływań musi obejmować precyzyjne monitorowanie realizacji programu. W wywiadach towarzyszących badaniom pilotażowym zebrano wiele informacji wskazujących na to, że nauczycielskie deklaracje o realizacji programu bywają nieprawdziwe. Nauczyciele różnią się też poziomem zaangażowania i poziomem kompetencji, co może rzutować na uzyskane wyniki. Konsekwencją tego ustalenia jest rozpoczęcie prac nad określeniem standardów realizacji programu, ich operacjonalizacją oraz wyborem technik badawczych. Projekt badań, który obecnie powstaje będzie miał charakter uniwersalny. Zarówno procedura oceny realizacji programu jak i badania jego wyników bezpośrednich będzie mogła być stosowana w każdym programie, który opiera się na takich samych założeniach jak program „Spójrz inaczej” i w którym wykorzystuje się te same metody pracy dziećmi.

W tym czasie kierowałam badaniami nad skutecznością programu C. Sutton „Jak radzić sobie z trudnymi zachowaniami u dzieci”, realizowanego w trzech oddziałach przedszkolnych oraz badaniami nad skutecznością programu „Drugi Elementarz czyli program siedmiu kroków” realizowanego w grupach 13 i 14-latków. Obecnie przygotowuję publikacje prezentujące uzyskane wyniki.

Innym wskaźnikiem naszej działalności naukowej naszego zespołu w latach 2000-2003 jest 16 publikacji recenzowanych krajowych, 7 publikacji popularno-naukowych, czynny udział w konferencjach naukowych (5 zagranicznych i 33 krajowych) oraz zrealizowanie 5 uczelnianych indywidualnych projektów badawczych.

⁷ M. Deptuła Propozycja ewaluacji wyników programu wychowawczo-profilaktycznego „Spójrz inaczej” realizowanego w klasach I-III szkoły podstawowej. W: J. Grzelak, M. Sochocki (red.) Ewaluacja profilaktyki problemów młodzieży w szkole i poza nią. Warszawa 2001, Wyd. „Sumus” s.c., ss. 231-256.

PRZYSZŁOŚĆ

Planujemy przygotowanie dwóch monografii poświęconych diagnostyce pedagogicznej i profilaktyce społecznej oraz zorganizowanie ogólnopolskiej konferencji naukowej poświęconej profilaktyce społecznej i socjoterapii. Chciałybyśmy też kontynuować współpracę z nauczycielami kształcącymi pedagogów w Szwajcarii oraz przekształcić nasze prywatne kontakty z nauczycielami z Litwy, Belgii i Francji w oficjalną współpracę i wymianę studentów.

Cieszymy się bardzo z aktywności naukowej naszych studentów. W ramach konwersatoriów z profilaktyki część studentek wybiera jako indywidualne zadanie, przeprowadzenie badań nad używaniem substancji psychoaktywnych w wybranych grupach młodzieży. Kilka osób brało dobrowolny udział w badaniach prowadzonych przez Wioletę Junik nad uwarunkowaniami skuteczności oddziaływań w świetlicach terapeutycznych a obecnie 15-osobowa grupa wolontariuszy z III i IV roku uczestniczy w badaniach prowadzonych przez Małgorzatę Zabłocką. Może wkrótce ta spontaniczna aktywność naukowa przekształci się w bardziej planową działalność koła naukowego. W związku z przybyciem do naszego zespołu Lidii Hendler wzbogaci się też działalność naukowa naszego zakładu o problematykę wychowania do życia w rodzinie.

Opracowałyśmy dwa nowe projekty specjalizacji na kierunku pedagogika. Mamy nadzieję, że zainteresują one przyszłych studentów. Równie ważne jest dla nas pomyślne zakończenie realizowanych obecnie projektów badawczych.